

Tetyana Grebenyuk

Zaporizhzhia State Medical University, Poland

ORCID: 0000-0003-1910-5411

**Оксана Пухонська, Літературний вимір пам'яті,
Академвидав, Київ 2018, 304 сс.**

Надзвичайно плідним напрямом сучасної гуманітаристики є такі взаємопов'язані галузі інтердисциплінарних досліджень, як memory studies і trauma studies. У контексті сучасних геополітичних конфліктів та експліцитних і імпліцитних загроз національному самовизначенню України одним із надпотужних механізмів осмислення українцями власної ідентичності є адекватне розуміння природи травм, які судилося пережити нації в минулому. Відповідний теоретичний інструментарій для цього якраз і закладено в методологіях memory studies і trauma studies. Це, зокрема, й відповідні концепції колективної (соціальної) пам'яті М.Гальбакса й А.Варбурга, й ідея наративізації (подекуди метафоричної) травматичного досвіду як засобу подолання наслідків травми К.Тал, К.Карут та ін.

Успішну спробу поєднати названі методології й на їх основі проаналізувати природу сучасної української літератури як стратегії пропрацювання (проговорення) травми являє собою монографія Оксани Пухонської «Літературний вимір пам'яті». Варто зазначити, що авторка монографії порушує в ній ті актуальні проблеми, які через літературу впритул наближають до проблем глибших. Це, зокрема, перманентна невизначеність національної культури та суспільної свідомості, циклічного проживання ними травматичного минулого у різних його проявах: від політичних інсинуацій – до культурної вторинності, безсуб'єктності, боязні радикальних змін і виходу з-під імперської/радянської/російської тіні. Авторка рецензованої книги послідовно проводить у своїй праці ідею, що травматичний досвід, як і посттоталітарна пам'ять загалом – це ті чинники, котрі опритомнюють суспільство сьогодні, викриваючи перед ним колонізаторські плани СРСР, які втілилися в часі його тривання, і досі дають свої результати. Дослідниця робить слушне узагальнення про виняткову важливість

проблематики пам'яті для читача постколоніального українського суспільства, адже

події останніх років – Помаранчева революція, податковий та мовний майдани, Революція гідності, війна на Донбасі – щораз активніше свідчать про несумісність співіснування радянської свідомості, травматичної пам'яті та національної ідеї¹.

Виходячи з наявності в сучасному українському суспільстві таких проблем, як криза національної ідентичності, брак державотворчої традиції, поколіннєва зміна й культурна дезорієнтація суспільства, О. Пухонська пропонує власну класифікацію (або, швидше, періодизацію) втілення травматичного досвіду в літературних текстах: 1) «розвінчування тоталітарної ідеології та прощання з імперією» – к. 1980-х – к. 1990-х рр.; 2) «усвідомлення та подолання посттравматичного синдрому після 2000-х»; 3) «нові виклики посттоталітарної пам'яті після Революції гідності» (с. 36). Надалі дослідниця переконливо обґрунтовує своєрідність кожної з названих груп текстів і аналізує підхід до пам'яті й тоталітарної травми у цих групах з точки зору їх доведеної специфіки.

У перших двох розділах свого дослідження О. Пухонська дає систематичний зріз теорії пам'яті в контексті проблеми тоталітаризму. Це підтверджує факт, що, здомінувавши у ХХ столітті усі попередні форми колонізації, це явище взяло на озброєння пам'ять як найбільш стратегічну сферу впливу на підкорені суспільства. Модифікуючи її, можна було легко керувати цими суспільствами, переписувати їхнє минуле, пропонувати безальтернативне майбутнє і насаджувати вигідні режимові цінності. На прикладі знакових творів сучасної літератури дослідниця ілюструє, як працювали методи радянської тоталітаризації, закладаючи основи глибокої суспільної травми.

Третій розділ роботи розкриває особливості не лише посттоталітарної літератури 1990-х, а й репрезентує культурну розгубленість українського суспільства. Розпад Радянського Союзу відкривав перед ним як нові можливості, так і нові випробування. А тому авторка *Літературного виміру пам'яті* у своїй праці доходить висновку, що процес детоталітаризації відбувається дещо сповільнено. Однією з причин цього є неусвідомлена та не реалізована потреба

¹ О. Pukhonska, *Literaturnyi vymir pamiati*, Akademvydav, Kyiv 2018, с. 4.

перепрочитати минулий досвід національної травми. Така проблема не оминає передусім літератури, автори якої у той час, виявляють різне ставлення до радянського минулого і його ролі та значення для теперішнього. О. Пухонська акцентує увагу на важливості творчого первня у деколонізаційних процесах 1990-х років, на тому, що мистецтво має надзвичайний потенціал у деколонізації суспільної свідомості, адже

уже в перші роки незалежності саме митці беруть на себе обов'язок переосмислення минулого і пропрацювання пережитого культурою (суспільством загалом) травматичного досвіду, який визначить поведінку українського суспільства на майбутні десятиліття².

В останньому, четвертому розділі монографії, дослідниця розгортає широкий спектр проблем нового тисячоліття, які українська література вже досить детально і виважено репрезентує через пам'ять минулого. Об'єктом пильної уваги виступають проблеми пам'яті, ідентичності, осмислення досвіду війни й подій Револуції гідності, розглянуті, зокрема, на розмаїтому матеріалі творів *Маріупольський процес* Г. Вдовиченко, *Танго смерті* Ю. Винничука, *Покров* Люко Дашвар, *Інтернат* С. Жадана, *Музей покинутих секретів* О. Забужко, *Вертеп. # Роман про Майдан* О. Захарченко, *Соло для Соломії* В. Лиса, *Війна і ми* С. Пантюка, *Іловайськ* Є. Положія, *Під крилами великої матері* С. Процюка, *Книга забуття* В. Слапчука та ін.

Особливо цінною при аналізі цих творів є увага до розвінчування тоталітарних міфів сучасними письменниками, що дає можливість зрозуміти найбільш дискусійні сторінки тоталітарної історії. О.Пухонська ретельно досліджує літературну рецепцію війни, яка стала найбільшим джерелом радянської міфології. Авторка монографії доходить висновку, що література сьогодні репрезентує Другу світову як нескінченну війну за пам'ять, котра триває для кожного покоління по-своєму. Виразним проявом цієї тривалості є сучасна війна на Донбасі, художня інтерпретація якої заслуговує окремих наукових досліджень.

Наукова монографія Оксани Пухонської охоплює чимало істотних проблем, причому не тільки з галузі художньої літератури. Авторка присвячує дуже багато уваги з'ясуванню теоретичних основ студій пам'яті. Це не завжди узгоджується з безпосереднім предметом

² *Ibidem*, с. 181.

дослідження, яким слід визнати літературні тексти. Буває, що теоретичні ідеї не зовсім відповідають змістові художніх творів, і подекуди це породжує бажання сперечатися з автором монографії в оцінці тих чи інших творів. Проте ця риса роботи проявляється ситуативно, і свідчить про глибоку перейнятість дослідниці проблематикою своєї праці.

Варто відзначити, що рецензована монографія стимулює читача до роздумів про долю української нації, про шляхи осмислення й подолання травматичного досвіду минулого, про літературну творчість як спосіб пропрацювання цього досвіду. У цьому контексті перспективним убачається подальший аналіз художнього матеріалу в контексті літературознавчих концепцій «літератури травми» й «роману травми» Рональда Гранофського³ й Мішеля Балаєва⁴, які постали на основі адаптації *trauma studies* до потреб літературознавства.

Можна резюмувати, що монографія Оксани Пухонської *Літературний вимір пам'яті* виконана на високому науковому рівні. Вона виявляє солідну загальнотеоретичну підготовку авторки, але також – уміння читати та інтерпретувати сучасну художню літературу, зокрема ті твори, які ще не отримали належної оцінки критики.

³ R. Granofsky, *The Trauma Novel: Contemporary Symbolic Depictions of Collective Disaster*, P. Lang, New York 1995.

⁴ M. Balaev, *Trends in Literary Trauma Theory*, “Mosaic”, no 41, 2008, с. 149–167.